

Polské aspekty v programu středoevropských studií Slezské univerzity v Opavě

Mečislav Borák, Slezská univerzita v Opavě

In: BARON, Roman – MADECKI, Roman a kol.: *Česká polonistická studia: tradice a současnost (filologie – historie – politologie – právo)*. Praha, Historický ústav 2014, s. 240-244. [Práce Historického ústavu AV ČR, v. v. i., řada A, sv. 56 / Opera Instituti Historici Pragrae, Series A – Monographia, Volume 56]. ISBN 978-80-7286-245-0.

Pokud bychom chtěli zjistit, zda vůbec a jaké možnosti se naskýtají polonistickým studiím mimo hlavní centra vědeckého a univerzitního života České republiky, mohli bychom tak učinit na příkladu jednoho z nejmenších a nejmladších studijních středisek, jež nedávno vzniklo na Slezské univerzitě v Opavě. Jistě se tak nestalo náhodou, *genius loci* má i v tomto případě své oprávnění. Vždyť Opava si už v minulém století vydobyla v polonistice své místo, především v oboru historie, etnografie a literární vědy. Bylo to především zásluhou hned po válce zřízeného Slezského studijního ústavu, který se záhy stal pracovištěm Československé akademie věd.¹ Nepochybně zde hrála roli i snaha o uznání historického vývoje českých zemí a vytvoření partnera ke dvěma Slezským ústavům v poválečném Polsku, v Katovicích a Opolí, s nimiž ten opavský záhy spojila úzká spolupráce. Když po roce 1989 vznikla i v Opavě univerzita, vytvořili její kvalifikované odborné zázemí právě pracovníci Slezského ústavu, kteří tam přešli. To sice umožnilo úspěšný rozvoj univerzitního oboru historie, ale Slezský ústav se dál postupně vyprazdňoval, až se po více než šedesáti letech vcelku úspěšné existence takřka rozplynul v Oddělení historického výzkumu Slezského zemského muzea.²

Na Slezské univerzitě sice klasická polonistika nevznikla, nicméně jak tehdejší Katedra historie, tak dnešní Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty si polské problematiky hodně všímaly a stále si jí všímají, především kvůli své tradiční výzkumné orientaci na dějiny Slezska. K prohloubení odborné spolupráce dokonce

¹ K historii Slezského ústavu viz např. Viktor FICEK – Bohumil SOBOTÍK, *Rejstřík Slezského sborníku, dříve Věstníku Matice opavské*. Praha 1954; Viktor FICEK, *Rejstřík Slezského sborníku. Ročník 51–60 (1953–1962)*, Slezský sborník, 1966, č. 4 (příloha); Viktor FICEK, *Ediční činnost Slezského ústavu ČSAV v Opavě 1948–1968*, Ostrava 1969; Viktor FICEK, *Slezský ústav ČSAV v Opavě 1948–1968*, Ostrava 1969; Ivo BARAN, *Rejstřík Slezského sborníku ročníků 61–101*, Opava 2004; Jiří KNAPÍK, *Slezský studijní ústav v Opavě 1945–1958. Proměny vědeckého pracoviště v regionu*, Praha 2004; Jana MACHAČOVÁ – Olga ŠRAJEROVÁ (vyd.), *Slezský ústav SZM. Profil – Výzkum – Perspektivy*. Sborník z mezinárodní vědecké konference, konané ve dnech 4. a 5. listopadu 2008 v Opavě, Opava 2009 [příloha časopisu Slezský sborník, 107, 2009, č. 2-3].

² Slezské zemské muzeum, Oddělení historického výzkumu – Slezský ústav, 25. 9. 2013, <http://www.szm.cz/clanek/2177/muzeum/struktura/utvar-spolecenskych-ved/oddeleni-historickeho-vyzkumu-slezsky-ustav.html> (20. 10. 2013).

vznikla Konference rektorů slezských univerzit, která opavskou a ostravskou univerzitu sblížila s univerzitami ve Vratislavi, Opolí a Katovicích.³ Nedávný výzkumný záměr na téma dějin Slezska byl završen vydáním obsáhlé syntézy historického vývoje⁴ a řadou monografií. Ústav historických věd sice získal oprávnění profesorského řízení v oboru *Historie se zaměřením na české a československé dějiny*, ale polská problematika zůstává respektovanou součástí jeho výzkumů.

Poněkud širší přesah směrem k polonistice dostalo do vínku pracoviště na sesterské Fakultě veřejných politik, jež nedávno dovršilo prvních pět let své existence.⁵ V roce 2011 zde vznikl Ústav středoevropských studií,⁶ na nějž bylo převedeno dosavadní bakalářské a magisterské studium tohoto oboru, doplněné o akreditaci doktorského studijního programu *Moderní dějiny střední Evropy*. Ke studiu tedy patří výuka polštiny, dějin Polska i dílčí přednášky na speciální polská témata z oblasti politologie či sociologie. Projevuje se to i v tématech už mnoha desítek bakalářských a diplomových prací, k nimž v posledních dvou letech patřily práce o soudobých česko-polských vztazích, o postavení a problémech polské menšiny v českých zemích (od exkursů do specifik historického vývoje až po analýzu národnostní politiky na úrovni obcí s polskou menšinou a historii polských organizací), o postavení Poláků v jiných zemích Evropy (např. v Irsku), o přeshraniční spolupráci v euroregionech na česko-polské hranici, o vztahu Polska k jeho východním sousedům, o prioritách polské zahraniční politiky, o vývoji volebního systému v Polsku, o vývoji a budoucnosti zemí Visegrádské skupiny, o dopadech ekonomické krize na země Visegrádu, o řešení problému chudoby v česko-polském pohraničí aj.

Shodou okolností i témata disertačních prací prvních tří přijatých doktorandů souvisí s dějinami Polska – týkají se komparace české, slovenské a polské sociologie národa mezi světovými válkami a jejich vztahu k dobové národnostní politice Československa a Polska, dále komparace stran Československá národní demokracie a Narodowa Demokracja v meziválečném období, a komparace vývoje politických stran a systémů v Československu, Polsku a východním Německu v letech 1945–1953. K dalším plánovaným tématům patří např. výzkum slezské identity ve druhé polovině 19. století, zhodnocení role Těšínska v zahraničně-politických vztazích Československa v kontextu

³ Rudolf ŽÁČEK, *Slezská univerzita dvacetiletá*, Noviny Slezské univerzity, r. 17/1, říjen 2011, s. 19.

⁴ *Slezsko v dějinách českého státu*, díl I-II, Praha 2012.

⁵ K historii fakulty blíže viz Dušan JANÁK (sest.), *Almanach Fakulty veřejných politik v Opavě 2008–2013*, Opava 2013.

⁶ Blíže viz <http://www.slu.cz/fvp/cz/uses> (6. 9. 2013),

nových polských výzkumů nebo komparace východisek a forem nucených migrací ve střední Evropě v letech 1945–1950 atp. Členy oborové rady doktorského studijního programu jsou i profesori ze Slezské a Ekonomické univerzity v Katovicích a výhledově se počítá i s přijetím polských studentů. Tradiční úzká vědecká spolupráce pojí Opavu též s univerzitním a akademickým centrem v Opolí, zvláště při pořádání vědeckých konferencí a řešení regionálních projektů.⁷

Diplomové i disertační práce někdy navazují na výzkumné projekty řešené v rámci studentské grantové soutěže Slezské univerzity, Visegrádského fondu, Česko-polského fóra, Grantové agentury ČR a jiných dotačních titulů. Patří sem třeba výzkum potenciálu České republiky a Polska při ovlivňování rozvoje občanské společnosti v Bělorusku a na Ukrajině, zhodnocení polského pohledu na národnostní problematiku v pojetí historickém a sociologickém v první polovině 20. století, komparace české a polské společnosti v letech 1918–1938 z hlediska sociologických diskusí a polemik a sociologické reflexe politických a sociálních problémů, charakteristika a analýza sociální reality česko-polského příhraničí po vstupu do Evropské unie, struktura a transformace sociálního smýšlení v zemích Visegrádu aj.⁸

Některé z výstupů řešených projektů byly již publikovány v odborných časopisech a samostatných monografiích, což platí též o výsledcích dlouhodobých výzkumů, jimiž se zabývají někteří pracovníci ústavu.⁹ Ty budou publikovány i v novém recenzovaném odborném časopise *Central European Papers*, tematicky zaměřeném na historii, politologii a historickou sociologii, který fakulta začala v roce 2013 vydávat v angličtině a v mezinárodní spolupráci. Je samozřejmé, že v širokém redakčním kruhu jsou i zástupci z Polska, z univerzit ve Varšavě, Katovicích a Piotrkówě Trybunalském.¹⁰

Do rámce univerzitního výzkumu mechanismů a perzekucí totalitních systémů, započatého už kdysi ve Slezském ústavu, vhodně zapadlo i završení jedné z jeho dílčích etap. Jednalo se o zjištění a důslednou verifikaci obětí tzv. katyňského zločinu, tedy převážně Poláků původem z českých zemí nebo těch, kteří zde před začátkem druhé

⁷ *Ročenka Fakulty veřejných politik v Opavě za rok 2008* [2009, 2010, 2011, 2012], Opava 2009 [2010, 2011, 2012, 2013]. Viz též <http://www.slu.cz/fvp/cz/o-fakulte/dokumenty> [6. 9. 2013].

⁸ *Tamtéž*.

⁹ Např. Helena KOLIBOVÁ a kol., *Sociální realita česko-polského příhraničí po vstupu do Evropské unie*, Opava 2010; Helena KOLIBOVÁ a kol., *Analýzy sociální reality v česko-polském příhraničí po vstupu do Evropské unie*, Opava 2011 (vyšlo též anglicky *Analyses of the social reality in the Czech-Polish borderland after the entry to the European Union*, Opava 2012).

¹⁰ Časopis vychází v tištěné podobě v angličtině ve spolupráci s Kodolányi János University of Applied Sciences v maďarském Székesfehérváru. Je k dispozici i v elektronické podobě na <http://www.slu.cz/fvp/cz/uses>.

světové války žili. Nedávná obsáhlá monografie vydaná v polštině¹¹ přinesla mj. životopisy více než pěti set zjištěných obětí, z poloviny doplněné i fotografiemi a dokumenty, z nichž byla připravena i reprezentativní výstava v polském Senátu a úspěšný dokumentární film. K výsledkům výzkumu nacistické totality patřila monografie o prvních transportech evropských židů z Vídně, Ostravy a Katovic do Niska nad Sanem, vydaná v angličtině a připomínající událost, jíž polská historiografie bohužel dosud nevěnovala patřičnou pozornost.¹² Jinou monografií byl např. přehled názorů na problematiku česko-polských vztahů v minulosti i v současnosti, publikovaných v polském menšinovém tisku v České republice a v regionálním tisku v pohraničí Polska, které mohou přispět k lepšímu pochopení původu mnohých mýtů a stereotypů ve vzájemných vztazích obou národů.¹³ Vznikly též studie o poměrech ve slezském pohraničí v rušných letech 1918–1921 a 1938–1939,¹⁴ za druhé světové války,¹⁵ nebo o poválečném působení sovětských poradců v uhelném průmyslu ve Slezsku¹⁶ aj.

Vše nasvědčuje tomu, že nové opavské pracoviště střeoevropských studií může vykonat mnoho užitečného i v polonisticky zaměřených výzkumech. Zda se tak opravdu stane, ukážou už nejbližší léta. V této souvislosti musím zmínit i nevyužitou příležitost k rozšíření vědecké a pedagogické spolupráce s Polskem, kterou měl představovat návrh mezinárodního česko-slovensko-polského bakalářského studijního programu. Ten předpokládal, že studenti stráví rok studia v každé ze dvou sousedních zemí, takže by během bakalářského studia poznali nejen domácí problematiku, ale seznámili by se dosti

¹¹ Mečislav BORÁK, *Ofiary Zbrodni Katyńskiej z obszaru byłej Czechosłowacji*, Opava 2011.

¹² Mečislav BORÁK, *The First Deportation of the European Jews. The Transports to Nisko nad Sanem (1939–1940)*, Opava 2010.

¹³ Mečislav BORÁK, *Očima Poláků. Historie a současnost československo-polských vztahů a polská menšina v Československu v zrcadle polského tisku na Těšínském Slezsku v letech 1989–1992*, Opava 2010 [Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa Tomus IX].

¹⁴ Mečislav BORÁK, *Konflikt o Śląsk Cieszyński: W czechosłowackiej i czeskiej historiografii*, in: Joachim BAHLCKE, Dan GAWRECKI, Ryszard KACZMAREK (red.), *Historia Górnego Śląska: Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, Gliwice 2011, s. 451–455; Dušan JANÁK, *Akcje terrorystyczne na pograniczu śląskim we wrześniu 1938 roku (z działalności Nadzwyczajnego Sądu Ludowego w Opawie)*, in: Układ monachijski jako przykład prawnomiędzynarodowej kapitulacji wobec agresji, Opole 2009, s. 69–74; Mečislav BORÁK, *Losy powstańców śląskich w kampanii wrześniowej 1939 r. na Śląsku Cieszyńskim*, in: Michał LIS – Leokadia DROŻDŻ (red.), *Plebiscyt i powstania śląskie 1919–1921 – po 90 latach*. Opole 2012, s. 134–144.

¹⁵ Mečislav BORÁK: *Německá okupace Těšínského Slezska*, in: R. KASZPER – B. MAŁYSZ (vyd.), *Poláci na Těšínsku, Studijní materiál*, Český Těšín 2009, s. 42–59.

¹⁶ Dušan JANÁK, *Sovětská „expertiza“ uhelného hornictví ve Slezsku v roce 1949*, in: Silesia – de ta fabula narratur (Śląsk – do ciebie stosuje się to co powiedziano), Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Michałowi Lisowi z okazji 55-lecia pracy nauczycielskiej oraz 40-lecia pracy badawczej i naukowej, Opole 2009, s. 191–198; Dušan JANÁK, *K počátkům působení sovětských poradců v Československu a Polsku*, in: J. KOCIAN – M. OTÁHAL – M. VAŇEK (vyd.), *Historie prožité minulosti*, K šedesátinám Oldřicha Tůmy, Praha 2010, s. 71–79.

důkladně i s poměry u svých slovanských sousedů. Přestože byly nalezeny univerzity s kompatibilními studijními programy a byly ochotny se na obsahu společného studijního programu dohodnout, k jeho akreditaci nakonec nedošlo. Zvítězily obavy z toho, že by studenti z české a slovenské strany nezvládli polštinu a polští studenti češtinu. Běžné studijní výměny sice stále probíhají, roste i spolupráce na společných projektech a pořádání konferencí, ale původní úmysl navrhovatelů to bohužel nenahradí. A tak dál spíše přibývá případů, kdy na společných konferencích čeští, polští a slovenští studenti mluví raději anglicky, aby si navzájem rozuměli.

Nakonec mám jednu poznámku, kterou si dovoluji uvést jako spoluredaktor poslední komentované bibliografie výsledků české polonistiky a polské bohemistiky v letech 1993–2003. Její vydání se tehdy o pět let opozdilo, což zčásti souviselo s ukončením činnosti Stálé společné česko-polské komise humanitních věd. Ale nakonec, též díky vstřícnosti Karlovy univerzity, knížka přece jen vyšla.¹⁷ A v mnohém ohledu pořád dobře slouží, tak jako její předchůdkyně. Dnes už podobný přehled o tom, co všechno v této oblasti vzájemných vztahů vzniklo během dalších deseti let, nemáme a tak získáváme informace jen z osobních kontaktů, z internetu, z časopisů a vědeckých konferencí. Nepochybuji o tom, že každý badatel si ve svém oboru a specializaci potřebné informace sám najde, ale jde mi o širší rozhled do okolí, do příbuzných i jiných oborů, kam se v rámci své specializace moc často nedívám, takže případné podněty pro svou práci ani nezjistím. Víím však také, že bez řádného institucionálního zajištění koordinace takového úkolu a bez pokrytí nákladů na tvorbu a vydání podobného přehledu to není možné, není to v silách jednotlivců ani dobrovolných společností, a sotva by to zvládla i některá univerzita. Bez státních prostředků se zde sotva lze obejít. Možná je v tom trocha nostalgie, ale takový přehled mi dnes docela chybí.

¹⁷ Mečislav BORÁK – Ryszard GŁADKIEWICZ (red.), *Česká polonistika a polská bohemistika na přelomu století/Czeska polonistyka i polska bohemistyka na przelomie stuleci*, Praha 2009.